

УДК [811.11 + 811.13 + 811.16]’37

І. В. Яненко

Донецький національний університет

ЗІСТАВНИЙ АНАЛІЗ ФЛОРОНІМІВ ІЗ ФУНКЦІОНАЛЬНО-ЦІЛЬОВИМИ ОЗНАКАМИ В ГЕРМАНСЬКИХ, РОМАНСЬКИХ І СЛОВ'ЯНСЬКИХ МОВАХ

Присвячено зіставному аналізу назв квітів (флоронімів) у різноструктурних мовах. Функціонально-цільовими флоронімами визначено найменування, які мають ознаку попередження про наслідки контакту з квіткою або безпосередньо акцентують увагу користувача на небезпечних / корисних властивостях квітці, вживання або використання якої є корисним або, навпаки, загрожує здоров'ю та життю людини або тварини. Семантичний аналіз досліджуваного прошарку дозволяє виявити спільні та відмінні риси в номінації квітів у зіставлених мовах.

Ключові слова: функціонально-цільові флороніми, мотиваційна ознака, функціональна ознака, ономазіологічний аналіз.

Посвящена сопоставительному анализу названий цветов (флоронимов) в разноструктурных языках. Функционально-целевые флоронимы представляют собой наименования, в структуре которых содержится признак предупреждения о последствиях контакта с цветком или непосредственно акцентируется внимание пользователя на полезных / опасных свойствах цветка, использование которого может быть полезным или, наоборот, причинить вред здоровью человека или животного. Семантический анализ флоронимов позволяет выявить общие и отличительные свойства в номинации цветов в сопоставляемых языках.

Ключевые слова: функционально-целевые флоронимы, мотивационный признак, функциональный признак, ономазиологический анализ.

The article deals with the contrastive analysis of flower names (floronyms) in the languages with different structures. Functional floronyms are flower names the structure of which contains a warning indication how the contact with a flower or its usage influences a person or an animal. Semantic analysis of floronyms shows common and distinctive features of flower names in the compared languages.

Keywords: functional floronyms, motivational feature, functional feature, onomasiological analysis.

Зіставне вивчення найменувань об'єктів навколишнього світу у близькоспоріднених і різноструктурних мовах завжди знаходилося в центрі уваги лінгвістичних досліджень. Лексика на позначення квітів (флоронімів) відзначається великою інформативністю, оскільки флора споконвіку посідає в житті людини важливе місце [13, с. 8].

Формування лексики на позначення рослин розглядалося здебільшого на матеріалі окремих мов – української [3; 4; 11; 12; 15], французької [6], серболужицької [1], башкирської [13]. Крім того, ботанічна номінація досліджувалася на матеріалі декількох мов [10; 14; 16]. Велика увага приділяється, зокрема, найменуванням лікарських рослин [4; 9; 15]. Найменування ж квітів у зіставному аспекті у різноструктурних мовах досі не були об'єктом лінгвістичного аналізу. Саме цим зумовлена *актуальність* пропонованого дослідження, спрямованого на виявлення особливостей номінації флоронімів у германських (англійській, німецькій), романських (французькій, іспанській) і слов'янських (українській, російській) мовах.

Матеріал дослідження складають найменування квітів англійської, німецької, французької, іспанської, української та російської мов, відібрані шляхом суцільної вибірки з тлумачних словників зазначених мов. Для дослідження залучено також дані перекладних, етимологічних та ботанічних словників, довідкова література і спеціальні дослідження, присвячені найменуванню рослин [1; 2; 4; 6; 9; 10]. Загальна кількість відібраного матеріалу складає по 557 одиниць у кожній із зіставлюваних мов.

Для встановлення номінативно-мотивуючих ознак флоронімів у роботі використано низку лінгвістичних методів, зокрема метод аналізу словникового тлумачення.

Так, за даними тлумачного словника англійської мови найменування квітки *birthwort* 'кірказон' визначається як < any of several herbs or woody vines with aromatic roots used in folk medicine to aid childbirth > (букв.) < одна з декількох трав або деревних ліан із запашним корінням, що використовувалась у народній медицині для надання допомоги під час пологів > [22, с. 126]. Таким чином, в основу назви англійського флороніма *birthwort* покладено ознаку функціонально-цільового використання квітки, а саме – надання допомоги жінці під час пологів.

Українське найменування *дурман* тлумачиться таким чином: < Однорічна отруйна трав'яниста рослина родини пасльонових із білими квітками, які мають неприємний, запаморочливий запах; використовується в медицині > [20, с. 252]. Отже, в основу даної назви покладено ознаку отруйних властивостей квітки – запаморочливий запах, який одурманює, п'янить.

Формування лексики на позначення квітів відбувається у порівнюваних мовах за певними номінативно-мотивуючими ознаками, що встановлюються шляхом ономасіологічного аналізу. Ономасіологічний аналіз флоронімів дозволяє виявити, як поєднуються ті чи інші поняття, що представлені в семантиці цих мовних одиниць, і, таким чином, охарактеризувати дану лексичну групу [4].

Ономасіологічний підхід передбачає також вивчення номінативних функцій досліджуваних одиниць, тобто їх безпосередньої ролі в процесі номінації [5, с. 5].

Проведений семантичний аналіз флоронімів у зіставлюваних мовах дозволив встановити, що формування лексики на позначення квітів відбувається у досліджуваних мовах за такими основними ознаками: 1) локативними; 2) атрибутивними; 3) функціонально-цільовими; 4) темпоральними; 5) посесивними.

Іноді флороніми у досліджуваних мовах є запозиченнями або калькою, переважно з латинської та грецької мов. У таких найменуваннях номінативно-мотивуючі ознаки приховуються у семантичній структурі флороніма, виявленню яких допомагає етимологічний аналіз даних лексем.

Так, французька назва *hyssop* 'гісоп' походить від лат. *hyssop*. Латинський термін, у свою чергу, етимологічно пов'язаний з єврейським *esoo* 'священна трава', що зумовлюється використанням рослини під час очисних обрядів, жертвоприношень, тобто в основу назви покладено ознаку функціонально-цільового призначення – використання квітки під час проведення релігійних обрядів.

Розглянемо сучасне українське найменування *нарцис*. Ця назва походить від гр. *νάρκισσος* 'нарцис', пов'язаного з *ναρκάω* 'ціпенію, залякаю' та *νάρκη* 'параліч' [19, с. 45]. Отже, в основу даного флороніма покладено функціонально-цільову ознаку.

Серед досліджуваної семантичної групи флоронімів не завжди спостерігається набір чітких диференційних ознак для опису даного прошарку лексики. Під час ономасіологічного аналізу флоронімів зі структурою словосполучення та

комполітив використовується також трансформаційний метод, за допомогою якого будуємо парафрази.

Так, до російського флороніма *аконит аптечный* можна побудувати таку парафразу: *аконит, который продается в аптеках ввиду своих целебных свойств*; отже, в основу назви *аконит аптечный* покладено ознаку – корисні / цілющі властивості квітки.

Аналогічним чином можна побудувати парафразу для німецького флороніма *Arzneilungenkraut: Kraut, das als Arznei gegen Lungenkrankheit eingenommen wird*.

У даній статті представлено результати семантичного аналізу функціонально-цільових флоронімів.

Функціонально-цільовими флоронімами визначаються найменування, які мають ознаку попередження про наслідки контакту з квіткою або безпосередньо акцентують увагу користувача (називають) на небезпечних / корисних властивостях квітки, вживання або використання якої є корисним або, навпаки, загрожує здоров'ю та життю людини або тварини.

Функціонально-цільові флороніми у зіставлюваних мовах складають 487 одиниць (англ. – 91 од., нім. – 84 од., фр. – 68 од., ісп. – 65 од., укр. – 89 од., рос. – 90 од.).

Серед функціонально-цільових флоронімів у досліджуваних мовах домінують лексеми, яким притаманна ознака «отруйна квітка». Обсяг таких флоронімів складає в англійській мові 38,5 % (35 од.), у німецькій – 45,2 % (38 од.), у французькій – 41,2 % (28 од.), в іспанській – 47,7 % (31 од.), в українській – 37 % (33 од.), у російській – 47,8% (43 од.).

Зіставна характеристика функціонально-цільових флоронімів у порівнюваних мовах засвідчила, що попередження про небезпечні / отруйні властивості квітки передаються декількома способами:

а) через оцінку небезпечних властивостей квітки, пор.: англ. *poison parsley* (букв.) 'отруйна петрушка; 'болиголов плямистий'; нім. *Gift-Eisenhut* (букв.) 'отруйний аконіт'; 'аконіт лікарський'; фр. *aconit féroce* (букв.) 'аконіт хижий'; 'аконіт лютий'; ісп. *berrera mala* (букв.) 'кресс шкідливий'; укр. мак *опійний*, дурман; рос. *аконит свирепый*;

б) шляхом опису наслідків або стану людини / тварини, які спостерігаються після їх контакту з рослиною, пор.: англ. *sneezewort* (букв.) 'чихальна трава'; 'деревій птармика'; нім. *Fieberkraut* (букв.) 'гарячкова трава'; 'ромашка'; ісп. *hierba de las calenturas* (букв.) 'гарячкова трава'; 'авран лікарський'; укр. *ломиніс*, *свербіжниця*; рос. *чесоточная трава*, *чихотная трава*.

За даними ономазіологічного аналізу ознаки корисних властивостей, а саме цілющі та лікувальні якості квітки, втілюються у структурі флоронімів у порівнюваних мовах переважно шляхом назви хвороби або хворої частини тіла людини / тварини, для лікування якої її використовують. Пор.: англ. *toothwort* (букв.) 'зубна трава'; 'жеруха'; *scrofula plant* (букв.) 'золотушна рослина'; 'ранник'; нім. *Gift-Eisenhut* (букв.) 'отруйний аконіт'; 'аконіт лікарський'; фр. *herbe aux poumons* (букв.) 'легенева трава'; 'медунка'; ісп. *hierba pulguera* (букв.) 'блошина трава'; 'подорожник блошиний'; укр. *цинготна трава*, *грудна трава*; рос. *пустырник сердечный*, *лёгочная трава*.

Аналіз мовного матеріалу свідчить про те, що серед флоронімів з ознаками функціонального призначення у досліджуваних германських, романських і

слов'янських мовах можна виділити також найменування квітів з ознаками, які вказують:

а) на використання рослини для побутових і промислових потреб, пор.: нім. *Färberkrapp* 'марена красильна'; фр. *pavot ornamental* 'мак декоративний' (букв.) 'мак, призначений для прикраси'; укр. *сафлор красильний*; рос. *анхуза* (від лат. *anchusa* 'грим', 'косметика') у корінні даної рослини міститься червона речовина, яку використовують в косметиці;

б) на наділення квітки надприродними силами, пов'язаними з її лікувальними властивостями, пор.: англ. *sacred Lotus* (букв.) 'священий лотос', 'лотос'; нім. *Heilsalbei* (букв.) 'священна шавлія', 'шавлія лікарська'; фр. *herbe sacrée* (букв.) 'трава священна', 'гісоп звичайний'; ісп. *loto sagrado* (букв.) 'священний лотос', 'лотос'; укр. *чистець*; рос. *девясил*.

Висновки. Зіставне вивчення флоронімів в англійській, німецькій, французькій, іспанській, українській і російській мовах дозволяє зробити такі висновки.

1. Квітова номінація у зіставлених мовах здійснюється за певними номінативно-мотивуючими ознаками: 1) атрибутивними; 2) локативними; 3) темпоральними; 4) функціонально-цільовими; 5) посесивними.

2. Встановлення номінативно-мотивуючих ознак флоронімів здійснюється шляхом аналізу словникових дефініцій, етимологічного аналізу, побудови парфраз та буквального перекладу.

3. Функціонально-цільові флороніми містять у своїй структурі вказівку на наслідки контакту людини або тварини з отруйною квіткою або вказують безпосередньо на корисні та цілющі властивості рослини.

4. Найменування функціонально-цільових флоронімів у досліджуваних германських, романських і слов'янських мовах здійснюється передусім за ознаками, що позначають небезпечні (отруйні) властивості квітки. Дані флороніми посідають за продуктивністю у всіх досліджуваних мовах перше місце (див. табл. 1, підгрупа 1).

5. Найменш продуктивною у більшості порівнюваних мов (крім іспанської ті російської) виявилася семантична підгрупа функціонально-цільових флоронімів, що вказують на використання квітки за її призначенням (третє місце).

Таблиця 1

**Семантичні підгрупи функціональних флоронімів (ФФ)
у германських, романських і слов'янських мовах**

Семантичні підгрупи ФФ	англ.	нім.	фр.	ісп.	укр.	рос.
1. ФФ, що вказують на небезпечні / отруйні властивості	I* 38,5% (35 од.)	I 45,2% (38 од.)	I 41,2% (28 од.)	I 47,7% (31 од.)	I 37% (33 од.)	I 47,8% (43 од.)
2. ФФ, що вказують на корисні властивості	II 35,2% (32 од.)	II 35,7% (30 од.)	II 38,2% (26 од.)	III 23,1% (15 од.)	II 34,8% (31 од.)	III 24,4% (22 од.)
3. ФФ, що вказують на використання за призначенням	III 25,3% (23 од.)	III 19% (16 од.)	III 20,6% (14 од.)	II 29,2% (19 од.)	III 28,1% (25 од.)	II 27,8% (25 од.)
Всього	100% (91 од.)	100% (84 од.)	100% (68 од.)	100% (65 од.)	100% (89 од.)	100% (90 од.)

* Римськими цифрами позначається продуктивність семантичних груп функціональних флоронімів.

6. За ступенем продуктивності германські мови виявляють між собою більшу схожість, ніж романські і, особливо, слов'янські. Питома вага флоронімів в англійській і німецькій мовах збігається за всіма ознаками семантичної групи функціонально-цільових флоронімів.

Перспективу подальшого вивчення флоронімів становить дослідження у зіставному аспекті інших семантичних груп флоронімів (атрибутивних, посесивних та ін.).

Бібліографічні посилання

1. **Адаменко С. Л.** Серболужицька ботанічна номенклатура : її формування та специфіка : (на матеріалі назв лікарських рослин) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.03 «Слов'янські мови» / С. Л. Адаменко. – К., 1999. – 20 с.
2. **Булах Е. А.** Обыденные названия растений и их синонимы в английском, немецком и французском языках / Булах Е. А. – Ставрополь : СГУ, 2006. – 136 с.
3. **Галайчук В. В.** Лексичні одиниці мікросистеми «рослини» в українських фольклорних текстах : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / В. В. Галайчук. – Л., 2004. – 19 с.
4. **Калько В. В.** Когнітивно-ономасіологічний аналіз назв лікарських рослин в українській мові : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / В. В. Калько. – Одеса, 2003. – 20 с.
5. **Кубрякова Е. С.** Части речи в ономасіологическом освещении / Е. С. Кубрякова. – М. : Наука, 1978. – 115 с.
6. **Лазарева М. Н.** Семантические отношения терминосистем: народные, ботанические и фармацевтические названия растений во французском языке : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.05 «Романские языки» / М. Н. Лазарева. – М., 1982. – 23 с.
7. **Марченко Т. Я.** Походження назв рослин у сербській мові : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.03 «Слов'янські мови» / Т. Я. Марченко. – К., 1995. – 22 с.
8. **Меркулова В. А.** Очерки по русской народной номенклатуре растений / В. А. Меркулова. – М. : Наука, 1967. – 258 с.
9. **Панасенко Н. И.** Фитонимическая лексика в системе романских, германских и славянских языков (опыт ономасіологического и когнитивного анализа) / Н. И. Панасенко. – Черкассы : Брама-Украина, 2010. – 452 с.
10. **Подолян І. Е.** Національна специфіка семантики фітонімів в українській, англійській та німецькій мовах : Контрастивний етнопсихолінгвістичний аналіз : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.17 «Порівняльно-історичне і типологічне мовознавство» / І. Е. Подолян – К., 2002. – 20 с.
11. **Рогальська І. І.** Флористичні концепти української мовно-художньої картини світу : (на матеріалі поет. мовлення ХХ ст.) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / І. І. Рогальська. – Одеса, 2008. – 18 с.
12. **Сабадош І. В.** Формування української ботанічної номенклатури / [відп. ред. В. В. Німчук] / І. В. Сабадош. – Ужгород : Патент, 1996. – 192 с.
13. **Сафарова Р. З.** К вопросу об изучении ботанической терминологии башкирского языка (на материале названий растений) / Р. З. Сафарова // Вопросы лексикологии и лексикографии башкирского языка. – Уфа, 1983. – С. 121–124.
14. **Сердюк А. М.** Мотиваційна основа назв рослин у первинному і вторинному семіозисі : на матеріалі української, російської, німецької та французької мов : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.15 «Загальне мовознавство» / А. М. Сердюк. – К., 2002. – 20 с.
15. **Фещенко М. М.** Назви лікарських рослин в українській мові : дис. ... канд. філол. наук / М. М. Фещенко. – К., 1974. – 235 с.
16. **Ягумова Н. Ш.** Фитонимическое пространство в языковой картине мира: словообразовательный и мотивационный аспекты (на материале английского и адыгейского

языков) : автореф. дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.20 «Сравнительно-историческое, типологическое и сопоставительное языкознание» / Н. Ш. Ягумова. – 2008. – 26 с.

17. **Deutsche Wortbildung** : Typen und Tendenzen in der Gegenwartssprache; eine Bestandsaufnahme des Instituts für deutsche Sprache, Forschungsstelle Innsbruck. – Berlin ; New-York : de Gruyter. – Hauptteil 4. Substantivkomposita I : (Komposita und kompositionsähnliche Strukturen / Lorelies Ortner, Elgin Müller-Bollhagen, Hanspeter Ortner, Hans Wellman, Maria Pümpel-Mader, Hildegard Gärtner. – 1991. – 863 S.

Список використаних лексикографічних джерел

18. **Великий тлумачний словник сучасної української мови** / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К. : Перун, 2004. – 1440 с.
19. **Етимологічний словник української мови** : у 7 т. / Редкол. О. С. Мельничук (голов. ред.) та ін. – К. : Наук. думка, 1983.
20. Т. 4: Н – П / уклад. : Р. В. Болдирев та ін. / ред. В. Т. Коломієць, В. Г. Склярєнко. – 2003. – 656 с.
21. **Ожегов С. И.** Толковый словарь русского языка / С. И. Ожегов ; под ред. проф. Л. И. Скворцова. – 26-е изд., перераб и доп. – М., 2008. – 736 с.
22. **Kluge F.** Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache. – 22. Aufl. – Berlin; New York : de Gruyter, 1989. – 824 S.
23. **Merriam-Webster's Collegiate Dictionary**, 11th Edition. – Springfield ; Massachusetts, 2003. – 1624 p.
24. **Partridge E.** Origins a short etymological dictionary of modern English. – London, New York, 1997, 2000. – 973 p.

Надійшла до редколегії 07.04.11